

The Journal of Educational Reflections	Vol 5, Issue: 2, Yıl: 2021 http://dergipark.gov.tr/eduref	Article history Received: 05.03.2021 Received in revised form: 22.04.2021 Accepted: 16.06.2021 Available Online: 31.12.2021
---	---	--

Evaluation of the 11th Grade Philosophy Curriculum in terms of Its Suitability to Critical Thinking

11. Sınıf Felsefe Dersi Öğretim Programının Eleştirel Düşünmeye Uygunluğu Açısından Değerlendirilmesi

Sevim Bahadır / ORCID ID: 0000-0002-3242-7397
sevimbaha@hotmail.com

[Corresponding Author](#)

Prof. Dr. Hasan Güner Berkant / ORCID ID: 0000-0003-0725-6036
hgberkant@gmail.com

Özet	Abstract
<p>Bireylerin kişisel, sosyal ve akademik gelişmelerini sağlama ve sürdürme çabalarında üst düzey düşünme becerilerinden biri olan eleştirel düşünme becerilerine sahip olmaları önemli görülmektedir. Eleştirel düşünme becerilerini kazanmış bireyler olay ve olguları belirli ölçütlere göre değerlendirebilir, problemlere farklı çözüm yolları üretebilir ve öğrenme ortamlarından da üst düzeyde faydalanabilirler. Öğrencilerin eleştirel düşünme becerisi kazanmalarını sağlayabilecek derslerden birisi de felsefedir. Araştırmanın genel amacı ortaöğretim 11. sınıf felsefe dersi öğretim programının eleştirel düşünme becerilerine uygunluğunun incelenmesidir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın materyalini 2018 yılında güncellenmiş olan ortaöğretim felsefe dersi öğretim programı oluşturmaktadır. Araştırmada 11. sınıf felsefe dersi öğretim programının kazanım, içerik, eğitim durumları ve sınav durumları öğelerinin eleştirel düşünme becerisine uygunluğuna yönelik değerlendirmeler yapılmış ve öneriler ileri sürülmüştür. Toplanan veriler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışmadan elde edilen bazı sonuçlara göre; ortaöğretim 11. sınıf felsefe dersi öğretim programı kazanımlarının yaklaşık yarısının eleştirel düşünme becerilerini kazandırmaya uygun olmadığı, programda yer alan tüm içeriklerin eleştirel düşünme becerilerini kazandırmaya uygun olmadığı, eğitim durumlarına yönelik öğretim yöntem ve teknikleri, sınav durumlarına yönelik ölçme ve değerlendirme araçları önerilerinin yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan 11. sınıf felsefe dersi öğretim programı kazanım ve içerikleri eleştirel düşünme becerilerine uygun olacak şekilde düzenlenebilir. Ayrıca öğretim programında yer alan eğitim durumları ve sınav durumlarına yönelik önerilerin sayısı artırılabilir.</p> <p>Anahtar kelimeler: Ortaöğretim felsefe dersi öğretim programı; düşünme becerileri; eleştirel düşünme.</p>	<p>It is important for individuals to have critical thinking skill, which is one of the higher-order thinking skills, in their efforts to provide and maintain their personal, social, and academic development. Individuals who have acquired critical thinking skill can evaluate events and phenomena according to certain criteria, produce different solutions to problems, and benefit from learning environments at a high level. One of the courses that can enable students to gain critical thinking skills is philosophy. The general purpose of the study is to examine the appropriateness of the secondary school philosophy course curriculum to the critical thinking skill. Document analysis method, one of the qualitative research methods, was used in the research. The material of the study consists of the secondary education philosophy course curriculum updated in 2018. In the study, evaluations and suggestions were realized for the eligibility of the acquisition, content, teaching-learning, and measuring-evaluation dimensions of the curriculum to critical thinking skill. Collected data were analyzed by descriptive analysis method. It has been concluded in the study that approximately half of the acquisitions of the secondary 11th grade philosophy lesson teaching program are not suitable for gaining critical thinking skill; all the contents of the program are not suitable for gaining critical thinking skill; the suggestions about teaching methods, techniques, and evaluation tools are insufficient. In this respect, the 11th grade philosophy curriculum can be arranged in accordance with the acquisitions and contents of critical thinking skill. In addition, the number of suggestions for teaching-learning and evaluation process in the curriculum may be increased.</p> <p>Keywords: High school philosophy course curriculum; thinking skills; critical thinking.</p>

Extended Summary

Philosophy is not a riddle, which gives the impression that it is full of some hidden wisdom, adorned with mysterious concepts expressed only by respectable and dignified people, as if it were prepared not to be solved (Ibanez, 1996). After the questions, that were previously answered by myths, mythology and religion, became the subject of observation and critical thinking, philosophy was born (Arslan, 2008). According to many philosophical discourses, critical thinking takes place among the essential aims of education. Because students who have the ability to think critically can learn better and more firmly thanks to their freedom, protecting themselves from all kinds of vaccinations. In addition, it is a scientific approach that includes an intellectual attitude and is used in daily life (Çalışkan, 2019).

The aim of education is to raise individuals who contribute to both personal and social development by constantly thinking and implementing these thoughts in the most appropriate ways. Such individuals can only be possible by taking part in activities aimed at developing critical thinking skills in schools (Kürüm, 2002). Through the philosophy course curriculum, it is aimed to encourage students to think, discuss, create ideas, research, and also take ethical, moral, humanitarian and social responsibilities in their actions and show aesthetic sensitivity (MEB, 2018). Considering the necessity of preparing the philosophy course curriculum in a way that will enable students to gain critical thinking skills, as in other curricula, it is thought that the findings obtained from the present study are important in terms of revealing the suitability of philosophy courses to gain critical thinking skills.

The general purpose of the study is to examine the appropriateness of the secondary school philosophy course curriculum to the critical thinking skill. The research is a qualitative study organized in the phenomenology pattern. The phenomenon handled in the research is the compatibility of the four dimensions of the philosophy course curriculum with critical thinking skills. In the research, the document review method as one of the qualitative research methods, was used in this direction. The material of the study consists of the 11th grade part of the secondary education philosophy courses curriculum, which was updated by the Ministry of National Education (MEB) in 2018. The curriculum consists of 28 pages in total. While four subjects and 18 acquisitions were included at the tenth grade level, five topics and 21 acquisitions were included at the 11th grade level. The data of the study were collected from the 11th grade philosophy course curriculum on the MEB website (www.mufredat.meb.gov.tr) in January 2021. By the authors of the research, who are experts in the field, the sections of acquisition, content, educational situations, and test situations of the curriculum were analyzed in terms of suitability for critical thinking and analyzed and evaluated by descriptive analysis method. As a result of these analyzes, findings that examine the suitability of acquisition, content, educational status and test situations for critical thinking skills were reached. The revised taxonomy of Bloom (Anderson and Krathwohl, 2001; Krathwohl, 2002) was taken into consideration in the analyses.

As a result of the research, approximately half of the 11th grade philosophy course outcomes in secondary education are not suitable for acquiring critical thinking skills, not all contents are suitable for acquiring critical thinking skills, there is not enough recommendation about teaching-learning process, and most of the recommendations about measuring and evaluation is suitable but not sufficient for critical thinking skills.

Since it has been determined in the study that the 11th grade philosophy curriculum acquisitions and content are not suitable for acquiring critical thinking skills in general, it can be ensured that the acquisitions and content are arranged in accordance with high-level thinking skills in the updating of the curriculum. In addition, research can be conducted on the compatibility of philosophy courses with other thinking skills such as analytical, logical, creative, and intuitive.

GİRİŞ

Felsefe, bazı gizli hikmetlerle dolu olduğuna yönelik bir izlenim veren, sadece saygıdeğer ve ağırbaşlı insanlar tarafından dile getirilen gizemli kavramlarla bezenmiş, sanki çözülmek için hazırlanmış olan bir bilmece değildir. Yaşamın tam olarak içinden yükselen bir etkinlik olarak felsefe, esasında hayatın diğer olgularından uzak veya onlardan çok farklı değildir. Örneğin kimi zaman kalp krizi kadar dramatik, ama kimi zaman ise soğuk algınlığı kadar basit bir şeydir. Bazı zamanlarda ise bir veba kadar yıkıcı ve vurucudur (Ibanez, 1996). Ortaçağ düşünürlerinden olan Anselmus felsefede "Anlamak için inanıyorum." önermesine kesin ve açık bir anlam kazandırmaya çalışarak akıl aracılığı ile inanca ait sırları da temellendirmeye çalışmıştır. Bir Fransız düşünürü olan Abaelardus'a göre ise felsefe, inanılanın inanılmaya değer olup olmadığını ve kendi vicdanını araştırmaktır (Gökberk, 1990, 161-164.) Yeniçağ felsefesinin kurucusu Descartes'a göre felsefe, ilk bakışta birbirini tutmayan düşünceler yığını olarak görünmekte ancak bu kargaşa şüphe ile sağlam ve güvenilir bir çıkış noktası yakalamaktadır. Hobbes ise felsefeyi fenomenleri veya etkileri nedenlerden çıkarıp bilme ve nedenleri gözlenen etkilerden doğru sonuç çıkarmalarla öğrenme olarak tanımlamaktadır (Gökberk, 1990, 262-282).

Varlıkların nedeni ve anlamına ilişkin sorular sayesinde felsefe ortaya çıkmıştır. Önceleri söylencelerin, mitolojinin ve dinin cevap verdiği bu sorular, gözlemin ve eleştirel düşünmenin konusunu oluşturunca felsefe doğmuştur. Aristoteles'e göre var olanların ilkelerini ve temellerini araştıran bilim olarak adlandırılan felsefe zamanla farklı anlamlar kazanmıştır. Özellikle 19. yüzyılın ortalarından itibaren felsefe kendine has araştırma yöntemleri geliştiren bilimsel-kavramsal düşüncenin bağımsız, kuşatıcı ve kendine özgü olan şeklidir. Felsefe iki ana bölüme ayrılabilir: Bunlardan ilki sistematik felsefedir. Sistematik felsefenin temel dallarından bazıları ontoloji, sanat felsefesi, toplum felsefesi ve kültür felsefesidir. İkincisi ise felsefe tarihidir. Felsefe tarihi ise filozofların hayatlarını ve öğretilerini, felsefe akımlarındaki değişimi ele almaktadır (Akarsu, 1988, 80-81). Felsefenin esas amacı, insana mutlu olması ve nasıl yaşaması gerektiği konularında kılavuzluk yapmak ve yol göstermektir. Fakat bu görevin veya işin başarılabilmesi için insanların içinde hayatlarını devam ettirdikleri evrenin doğasının ne olduğuna yönelik bazı bilgilere ihtiyaçları bulunmaktadır. Bunu sağlayacak olan şey ise yine felsefedir (Arslan, 2008).

Bilgiye ulaşmayı sağlayacak felsefi söylemler ve sorgulamalar düşünme becerilerini gerektirir. Bu nedenledir ki, günümüz dünyasında insanların veya toplumların yaşadıkları birçok problemin çözümü, sahip oldukları ve işe koştukları düşünme becerileriyle ilişkilidir. Neyi düşünmesi, hangi yönde karar vermesi, nasıl davranması, neye inanması ve hatta neye gülmesi gerektiği ile ilgili bir otorite figürüne bağımlı olan, sorgulamayan, eleştirel düşünmeyen bireylerden toplumu, evreni ya da kendilerini anlamaları beklenemez. Bireylerin, hayatı sorgulamaları, gittikçe artan ve bu oranda kirlenen bilgiyi, sunulan iddia ve önermeleri eleştiri süzgecinden geçirmeleri, doğruyu ve yanlış ayırmaları, görüşlerini argümanlarla desteklemeleri, yargılarında dürüst olmaları, otorite bağımlılığından kurtulmaları ise ancak akıllarını kullanmaları ile olanaklıdır. Bu durum ise kişinin zihinsel süreçleri ile ilgili olup doğrudan eleştirel düşünme becerilerini akla getirmektedir (Alkın Şahin ve Tunca, 2015). Birçok felsefi söyleme göre de eğitimin özsel amaçları arasında eleştirel düşünme bulunmaktadır. Çünkü eleştirel düşünme becerisine sahip olan öğrenciler, kendilerini her çeşit aşılımadan koruyarak, özgürlükleri sayesinde daha iyi ve daha sağlam bir şekilde öğrenebilirler. Ayrıca öğrendiklerini daha iyi özümseyerek yaşamlarına uygulayabilirler. Görüş ayrılığına düşüldüğünde ise eleştirel düşünme, bir uzlaşma ulaşmada tercih edilebilecek en iyi yollardan biridir. Ayrıca, özünde entelektüel tutumu içerir ve günlük yaşamda kullanılan bilimsel bir yaklaşımdır (Çalışkan, 2019).

Eleştirel kelimesinin İngilizce karşılığı olan "critical" kelimesi yargılama, değerlendirme ve ayırt etme anlamlarına gelen Yunanca "kritikos" kelimesinden türetilmiş olup Latince'ye "criticus" olarak geçmiş ve bu yolla diğer dillere yayılmıştır. Eleştirme, bir şeyi iyi veya kötü taraflarıyla bir ölçüte göre değerlendirme anlamına gelmektedir. Bu kavram Sokrates'e kadar dayanmaktadır. Daha önceleri eleştirel düşünme kavramından felsefe aracılığı ile davranışlarımıza rehberlik etmeyi hedefleyen mantıklı düşünme anlaşılmaktaydı. Olayların doğru şekilde ele alınması olarak zaman zaman tanımlanan eleştirel düşünme zamanla daha kapsamlı biçimde tanımlanmaya başlanmıştır (Kaya, 1997). Epstein'a (1999) göre eleştirel düşünme, çok fazla bilginin ve bizi ikna etmeye çalışan çok fazla kişinin olduğu dünyaya karşı bir zihinsel savunmadır.

Eleştirel düşünme becerisi, bireyleri doğrulanmamış düşünceler ve iddialar arasında bocalamaktan kurtarır. Gerçeğin bulunmasına yönelik eleştiri ve sorgulama, bireylerin bilişsel açıdan gelişimleri için gereklidir. Eleştirel düşünebilen bireyler birçok açıdan eleştirel düşünmeyen bireylerden farklı zihinsel süreçler geçirip farklı davranmaktadırlar. Eleştirel düşünen bireylerin hayatlarında karşılaştıkları her olay ve durumu anlamaya çalışmaları, bunun altındaki gerçeklerin neler olabileceğine yönelik sorgulama yapmaları, duydukları ve okudukları gerçeklerle ilgili bilgi edinmeleri, karşılaştıkları problemin üstesinden gelmek için çözümler üretmeye çaba göstermeleri, onları diğer bireylerden ayıran en önemli farklardan

Bahadır, S. & Berkant, H. G. (2021). Evaluation of the 11th grade philosophy curriculum in terms of its suitability to critical thinking. *Journal of Educational Reflections*, 5(2), 58-72.

bazılarıdır (Özdemir, 2005). Hangi farklı bakış açısıyla veya disiplinle ele alınırsa alınsın eleştirel düşünme, özünde çıkarsama yapma, sorgulama, kanıtlara dayandırma, olaylar ve olgular arası ilişkiler kurma gibi üst düzey düşünme becerilerini gerektirmektedir. Yani eleştirel düşünme, kendi içinde örgütlü ve amaçlı bir zihinsel etkinliktir (Güven ve Kürüm, 2004). Eleştirel düşünme şüphe temelli sorgulayıcı bir yaklaşımla konulara bakma, yorum yapma ve karar verme becerisidir (Karadüz, 2010).

Eleştirel düşünme, üst düzey bilişsel davranışlardan biridir. 1956 yılında Benjamin Bloom tarafından yapılan bilişsel alan sınıflamasına göre eleştirel düşünme, değerlendirme basamağındaki yani bilişsel alanın en üst düzeyindeki davranışlar arasında yer alır. 21. yüzyılda oluşan bilgi birikimleri ve yeni anlayışlar doğrultusunda, Bloom'un taksonomisinin yeni yüzyıla uygun bir yapıya dönüştürülmesi ihtiyacı oluşmuş (Tutkun ve diğerleri, 2015) ve bu doğrultuda Anderson ve Krathwohl (2001) tarafından yeniden düzenlenen bilişsel alan basamaklarına göre eleştirel düşünme, en üst basamak olan yaratmanın bir alt basamağında konumlandırılmıştır. Bu noktada eleştirel düşünmenin, gerek 1956'daki gerekse de 2001'deki sınıflandırmaya göre üst düzey bir davranış olduğu görülmektedir. Bu özelliği ile eleştirel düşünme, öğrencilerin eğitim ve öğretiminde oldukça önemli bir yere sahiptir (Semerci, 2003). Son yıllarda eleştirel düşünmenin önemine ve eğitim etkinlikleri içerisindeki yerine yönelik sorular ön plana çıkmaktadır. Günümüzde çağdaş eğitim sistemlerinin temelinde bulunan eleştirel düşünme, aynı zamanda demokrasinin de temelinde yer alan bir kavramdır. Eleştirel düşünmeye yer verilmeyen durumlarda farklı bakış açılarının ve görüşlerin gelişmesi de beklenemez. Böyle bir ortam ise demokratik bir toplumsal yaşam için istenilen bir durum değildir. Eğitimin amacı sürekli düşünerek ve bu düşünceleri en uygun yollarla hayata geçirerek hem kişisel hem de toplumsal gelişime katkı sunan bireyler yetiştirmektir. Bu tip bireyler ise ancak okullarda eleştirel düşünme becerisinin kazandırılmasına yönelik etkinliklere yer verilmesi ile mümkün olabilir (Kürüm, 2002).

Felsefe varlığın, evrenin, insanın, hayatın anlamı ve neliği, bilginin güvenilirliği, değerler sorunu, egemenliğin kaynağı, sanatın amacı ve değeri gibi konulardaki temel sorularla ilgili eleştirel, sorgulayıcı, yaratıcı ve bütüncül düşünmeyi içermektedir. Sorgulama yapabilen, tartışma kültürü kazanan, farklı düşüncelere saygı duyan, bağımsız, özgün, mantıklı ve eleştirel düşünme ile değerlendirme becerisine sahip, insan düşüncesindeki gelişimi ve değişimi fark eden bireylerin yetiştirilmesinde ve bu özelliklere sahip olan bireylerden bir toplum oluşturulmasında felsefe eğitimi ve öğretiminin önemli bir yeri bulunmaktadır. Felsefe dersi öğretim programı aracılığıyla öğrencilerin düşünmeye, tartışmaya, düşünceler oluşturmaya, araştırmaya ve ayrıca eylemlerinde etik, ahlaki, insani, toplumsal anlamda sorumluluklar almaya ve estetik duyarlılık göstermeye teşvik edilmeleri amaçlanmaktadır (MEB, 2018).

Eleştirel düşünmenin bilişsel alandaki sınıflaması dikkate alındığında, çeşitli derslerdeki kazanım ve etkinliklerin bilişsel alana göre değerlendirilmesi önem kazanmaktadır. Konuyla ilgili alanyazın kapsamında, Ülger (2020) Bloom taksonomisi perspektifinden öğrencilerin eleştirel düşünme ve yaratıcı düşünme becerileri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Küçük (2007) ilköğretim altıncı sınıf Türkçe çalışma kitabındaki soruları eleştirel düşünme açısından değerlendirmiştir. Durukan ve Demir (2017) tarafından Türkçe dersi (6-7-8. sınıf) öğrenci çalışma kitaplarındaki etkinliklerin Bloom'un yenilenmiş taksonomisine göre sınıflandırılması çalışması yapılmıştır. Alkın Şahin ve Tunca'nın (2015) çalışmasında felsefe ve eleştirel düşünme kavramlarının birbirleriyle yakından ilişkili olduğu, bu ilişkinin ise temelde felsefenin kurallarının, özelliklerinin, yöntemlerinin veya kaygılarının eleştirel düşünmenin ilkeleri, becerileri ve eğilimleri ile benzeşmesinden kaynaklandığı belirtilmiştir. Karadağ ve Demirtaş (2018) tarafından çocuklarda felsefe öğretim programının okul öncesi dönemdeki çocukların eleştirel düşünme becerileri üzerine etkililiği; Eyüp (2011) tarafından Türkçe öğretmeni adaylarının hazırladığı soruların yeniden yapılandırılan Bloom taksonomisine göre değerlendirilmesi; Akkılıç ve Koçyiğit (2019) tarafından felsefe dersinde altı şapkalı düşünme tekniğine dayalı etkinliklerin yaratıcılık, eleştirel düşünme ve akademik öz yeterliğe etkisi; Rahdar, Pourghaz ve Marziyeh (2018) tarafından çocuklarda eleştirel düşünme ve öz yeterliğin gelişiminde felsefe öğrenmenin etkisi; Fard, Nasrabadi ve Heidari (2016) tarafından çocuklar için felsefe kapsamında Lipman'ın görüşlerine göre Mesnevi'deki mizahi masalların değerlendirilmesi; Talavera (2016) tarafından eleştirel düşünme yoluyla bilimsel bilginin edinilmesi ve fen öğretimine felsefi bir yaklaşımın getirilmesi; Daniel ve Auriac (2011) tarafından eleştirel düşünme ve çocuklar için felsefenin önemi; Yılmaz ve Keray (2012) tarafından söyleşi metinleri yoluyla sekizinci sınıf öğrencilerinin soru sorma becerilerinin yenilenmiş Bloom taksonomisine göre incelenmesi çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmada ise felsefe dersinin eleştirel düşünme becerileriyle olan ilişkisi nitel çalışma bağlamında ele alınmıştır. Felsefe dersi öğretim programının da diğer öğretim programlarında olduğu gibi öğrencilere eleştirel düşünme becerilerini kazandıracak biçimde hazırlanmasının gerekliliği göz önünde bulundurulduğunda, çalışmadan elde edilen bulguların felsefe derslerinin eleştirel düşünme becerilerini kazandırmaya uygunluğunu ortaya koyması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda araştırmanın problem cümlesi "Ortaöğretim 11. sınıf felsefe dersi öğretim programının eleştirel düşünmeye uygunluğu nedir?" şeklinde belirlenmiştir.

Bahadır, S. & Berkant, H. G. (2021). Evaluation of the 11th grade philosophy curriculum in terms of its suitability to critical thinking. *Journal of Educational Reflections*, 5(2), 58-72.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın genel amacı, ortaöğretim 11. sınıf felsefe dersi öğretim programının eleştirel düşünmeye uygunluğunun incelenmesidir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıda belirtilen sorulara yanıt aranmıştır:

1. Ortaöğretim 11. sınıf felsefe dersi öğretim programına ait kazanımların, içeriğin, eğitim durumlarının ve sınav durumlarının eleştirel düşünme becerisine uygunluğu nedir?
2. Ortaöğretim 11. sınıf felsefe dersi öğretim programının eleştirel düşünmeye uygunluğu için önerilebilecek kazanımlar, içerik, eğitim durumları ve sınav durumları nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırma olgubilim deseninde düzenlenen nitel bir çalışmadır. Olgular yaşadığımız dünyada olaylar, durumlar, deneyimler, algılar, kavramlar ve yönelimler gibi farklı şekillerde de karşımıza çıkabilmektedir. Olgubilim deseni ise, bu olguların her yönüyle derinlemesine incelenmesine yönelik bir araştırma deseni (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Araştırmada ele alınan olgu ise, felsefe dersi öğretim programının dört boyutunun eleştirel düşünme becerisine uygunluğudur. Araştırmada bu doğrultuda nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, çalışılan araştırma problemiyle ilgili görsel ve yazılı materyallerden verilerin toplanması ile gerçekleştirilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Çalışmanın Materyali

Çalışmanın materyalini 2018 yılında Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından güncellenmiş olan Ortaöğretim felsefe dersleri (10. ve 11. sınıflar) öğretim programının (MEB, 2018) 11. sınıfa ait bölümü oluşturmaktadır. Program toplam 28 sayfadan oluşmaktadır. Programın bölümlerini ise "Milli Eğitim Bakanlığı öğretim programları", "Felsefe dersi öğretim programının uygulanması", "Öğretim programının yapısı" ve bu bölüme bağlı olan "Onuncu sınıf konu, kazanım ve açıklamaları" ile "11. sınıf konu, kazanım ve açıklamaları" oluşturmaktadır. Programda onuncu sınıf düzeyinde dört konu ve 18 kazanıma yer verilirken, 11. sınıf düzeyinde beş konu ve 21 kazanıma yer verilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmanın verileri 2021 yılı Ocak ayında, MEB'in web sayfasında (www. mufredat.meb.gov.tr) yer alan 11. sınıf felsefe dersi öğretim programından toplanmıştır. Alan uzmanı olan araştırmanın yazarları tarafından programın kazanım, içerik, eğitim durumları ve sınav durumlarına ait bölümler eleştirel düşünmeye uygunluk açısından incelenerek betimsel analiz yöntemi ile çözümlenmiş ve değerlendirilmiştir. Betimsel analiz, nitel araştırmalarda belli bir olay ya da olgunun var olan özelliklerini ortaya çıkarmak amacıyla yapılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2015). Araştırmada 11. sınıf felsefe dersi öğretim programında bulunan kazanım, içerik, eğitim durumları ve sınav durumlarına ait bölümler ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu inceleme neticesinde programın 11. sınıf düzeyinde 5 konu kapsamında 21 kazanımın bulunduğu, ancak eğitim durumları ve sınav durumlarına yönelik açık ifadelerin ve somut örneklerin bulunmadığı görülmüştür. Bu nedenle bu bölümlere ait bilgiler programın girişinde bulunan tanıtıcı metinler analiz edilerek elde edilmiştir. Bu analizler sonucunda kazanım, içerik, eğitim durumları ve sınav durumlarının eleştirel düşünme becerisine uygunluğunu irdeleyen bulgulara ulaşılmıştır. Analizlerde Bloom'un revize edilmiş taksonomisi (Anderson ve Krathwohl, 2001; Krathwohl, 2002) dikkate alınmıştır. Bu bilgiler ışığında ulaşılan bulgular programın her bir boyutu için ayrı tablolar halinde düzenlenmiş olup, programın eleştirel düşünme becerilerini kazandırmaya uygunluğu ve uygun olmayışı gerekçeleriyle açıklanmış, ayrıca eleştirel düşünme becerilerini kazandırmaya uygun olabilecek önerilere gerekçeleriyle yer verilmiştir.

BULGULAR

Ortaöğretim 11. sınıf felsefe dersi öğretim programı kazanımlarının eleştirel düşünmeye uygunluğuna yönelik bulgulara Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. Öğretim programı kazanımlarının eleştirel düşünmeye uygunluğuna yönelik bulgular

Kazanımlar	Bilişsel Alan Düzeyi	Eleştirel Düşünmeye Uygunluk	Açıklamalar
1) Felsefenin ortaya çıkışını hazırlayan düşünce ortamını açıklar.	Anlama	Uygun değil	Sadece açıklamayla eleştirel düşünme gerçekleşmeyebilir.

Bahadır, S. & Berkant, H. G. (2021). Evaluation of the 11th grade philosophy curriculum in terms of its suitability to critical thinking. *Journal of Educational Reflections*, 5(2), 58-72.

2) MÖ 6. yüzyıl-MS 2. yüzyıl felsefesinin karakteristik özelliklerini açıklar.	Anlama	Uygun değil	Sadece açıklamayla eleştirel düşünme gerçekleşmeyebilir.
3) Örnek felsefi metinlerden hareketle MÖ 6. yüzyıl-MS 2. yüzyıl filozoflarının felsefi görüşlerini analiz eder.	Çözümleme	Uygun	Görüşlerin analizi ile eleştirel düşünme sağlanabilir.
4) MÖ 6. yüzyıl-MS 2. yüzyıl felsefesindeki örnek düşünce ve argümanları felsefi açıdan değerlendirir.	Değerlendirme	Uygun	Değerlendirme basamağı eleştirel düşünme ile doğrudan ilgilidir.
5) MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl felsefesini hazırlayan düşünce ortamını açıklar.	Anlama	Uygun değil	Düşüncenin sadece açıklanması ile eleştirel düşünme gerçekleşmeyebilir.
6) MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl felsefesinin karakteristik özelliklerini açıklar.	Anlama	Uygun değil	Özelliklerin sadece açıklanması ile eleştirel düşünme gerçekleşmeyebilir.
7) Örnek felsefi metinlerden hareketle MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl filozoflarının felsefi görüşlerini analiz eder.	Çözümleme	Uygun	Felsefi görüşlerin analiz edilmesi eleştirel düşünmeyi sağlayabilir.
8) MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl felsefesindeki örnek düşünce ve argümanları felsefi açıdan değerlendirir.	Değerlendirme	Uygun	Değerlendirme basamağı eleştirel düşünme ile doğrudan ilgilidir.
9) 15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesini hazırlayan düşünce ortamını açıklar.	Anlama	Uygun değil	Düşünce ortamını sadece açıklamakla eleştirel düşünme gerçekleşmeyebilir.
10) 15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesinin karakteristik özelliklerini açıklar.	Anlama	Uygun değil	Sadece özelliklerini açıklamakla eleştirel düşünme gerçekleşmeyebilir.
11) Örnek felsefi metinlerden hareketle 15. yüzyıl-17. yüzyıl filozoflarının felsefi görüşlerini analiz eder.	Çözümleme	Uygun	Filozofların görüşlerinin analiz edilmesi eleştirel düşünmeyi sağlayabilir.
12) 15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesindeki örnek düşünce ve argümanları felsefi açıdan değerlendirir.	Değerlendirme	Uygun	Değerlendirme basamağı eleştirel düşünme ile doğrudan ilgilidir.
13) 18. yüzyıl-19. yüzyıl felsefesini hazırlayan düşünce ortamını açıklar.	Anlama	Uygun değil	Düşünce ortamını sadece açıklamakla eleştirel düşünme gerçekleşmeyebilir.
14) 18. yüzyıl-19. yüzyıl felsefesinin karakteristik özelliklerini açıklar.	Anlama	Uygun değil	Düşünce ortamını sadece açıklamakla eleştirel düşünme gerçekleşmeyebilir.
15) Örnek felsefi metinlerinden hareketle 18. yüzyıl-19. yüzyıl filozoflarının felsefi görüşlerini analiz eder.	Çözümleme	Uygun	Felsefi görüşlerin analizi ile eleştirel düşünme sağlanabilir.
16) 18. yüzyıl-19. yüzyıl felsefesindeki örnek düşünce ve argümanları felsefi açıdan değerlendirir.	Değerlendirme	Uygun	Değerlendirme basamağı eleştirel düşünme ile doğrudan ilgilidir.
17) 20. yüzyıl felsefesini hazırlayan düşünce ortamını açıklar.	Anlama	Uygun değil	Düşünce ortamını sadece açıklamakla eleştirel düşünme gerçekleşmeyebilir.
18) 20. yüzyıl felsefesinin karakteristik özelliklerini açıklar.	Anlama	Uygun değil	Karakteristik özellikleri sadece açıklamakla eleştirel düşünme gerçekleşmeyebilir.
19) Örnek felsefi metinlerden hareketle 20. yüzyıl filozoflarının görüşlerini analiz eder.	Çözümleme	Uygun	Felsefi görüşlerin analizi ile eleştirel düşünme gerçekleşebilir.
20) 20. yüzyıl felsefesi örnek düşünce ve argümanları felsefi açıdan değerlendirir.	Değerlendirme	Uygun	Örnek düşünce ve argümanları değerlendirme ile eleştirel düşünme sağlanabilir.
21) Harita üzerinde 20. ve 21. yüzyıl felsefecilerinin isimlerini ve yaşadıkları coğrafyayı gösterir.	Uygulama	Uygun değil	Sadece harita üzerinde göstermeyle eleştirel düşünme gerçekleşmeyebilir.

Tablo 1'de görüldüğü gibi, ortaöğretim 11. sınıf felsefe dersi öğretim programında 21 kazanım yer almaktadır. Yenilenmiş Bloom taksonomisine göre bu kazanımlardan 10'u anlama basamağında, 5'i çözümleme basamağında, 5'i değerlendirme basamağında, 1'i ise uygulama basamağında yer almaktadır.

Bahadır, S. & Berkant, H. G. (2021). Evaluation of the 11th grade philosophy curriculum in terms of its suitability to critical thinking. *Journal of Educational Reflections*, 5(2), 58-72.

Eleştirel düşünme becerisinin üst düzey düşünme becerileri arasında yer aldığı dikkate alındığında, 11. sınıf felsefe dersi kazanımlarının yaklaşık yarısının eleştirel düşünme becerilerini kazandırmaya uygun olduğu, yaklaşık yarısının ise uygun olmadığı belirtilebilir.

Ortaöğretim 11. sınıf felsefe dersi öğretim programı içeriğinin eleştirel düşünmeye uygunluğuna yönelik bulgulara Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2: Öğretim programı içeriğinin eleştirel düşünmeye uygunluğuna yönelik bulgular

İçerikler ve Konular	Eleştirel Düşünmeye Uygunluk	Açıklamalar
1) MÖ 6. yüzyıl-MS 2. yüzyıl felsefesi Felsefenin ortaya çıkışı MÖ 6. yüzyıl-MS 2. yüzyıl felsefesinin ayırıcı nitelikleri MÖ 6. yüzyıl-MS 2. yüzyıl filozoflarının felsefi görüşlerinin analizi MÖ 6. yüzyıl-MS 2. yüzyıl felsefesinin düşünce ve argümanlarını değerlendirme.	Uygun değil	Tüm içeriklerde ve alt başlıklarında yer alan konularda aynı şekilde düzenlenmiş hiyerarşik bir sıralama göze çarpmaktadır. Bu sıralama MÖ 2. yüzyıldan başlayarak 20. yüzyıla doğru devam eden, ele alınan yüzyıllar içerisinde felsefenin ortaya çıkışı, felsefenin ayırıcı nitelikleri, filozofların felsefi görüşlerinin analizi ve yüzyıllar aralığında bulunan felsefi düşünme ile argümanların değerlendirilmesi şeklindedir. Bununla birlikte alt başlıklarda yer alan konular hem konu başlığına yansıtılmamış, hem de ele alınan yüzyılların düşünme yapılarını daha iyi analiz edebilmek amacıyla toplumların kültürel, siyasal, sosyal yapılarına ait bilgilere yer verilmemiştir. Felsefe dersinin içeriklerinde ve konu başlıklarında bulunan bilgilerin eleştirel düşünme becerilerini öğrencilere kazandırabilmesi için yüzyıllar, olaylar, olgular ve insanlar arasında güçlü bağların kurulması gerekir. Bu derste bir topluma ait tüm kültürel öğelerin sunulması ve diğer toplumların kültürleriyle de ilişkilendirmeyi sağlayacak bir oluşuma yer verilmesi öğrencilerin eleştirme, sorgulama becerilerini kazanmaları adına faydalı olacaktır. Ancak program içeriğindeki ve ilgili konu başlıklarındaki bağların yeterince ve güçlü düzeyde kurulmaması eleştirel düşünme becerilerinin kazanımında yetersizliğe yol açabilir.
2) 15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesi 15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesinin ortaya çıkışı 15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesinin ayırıcı nitelikleri 15. yüzyıl-17. yüzyıl filozoflarının felsefi görüşlerinin analizi 15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesinin düşünce ve argümanlarını değerlendirme	Uygun değil	Bu içerikte, yukarıda sözü geçen hiyerarşik sıralamayla ilgili bir sınırlandırma dikkati çekmektedir. Oysaki felsefe argümanlarından, filozofların görüşlerinden ve ayırıcı niteliklerden çok daha fazlasıdır. Çünkü bireylere ve toplumlara ait tüm birikimler felsefede vücut bulmaktadır. Örneğin; felsefenin kendini ilk gösterdiği zamanlarda arkhe, varoluş gibi kavramlar üzerinde durulurken, yüzyıllar içerisinde estetik, ahlak, adalet, değer gibi daha birçok kavram da felsefe dünyasında yerini almıştır. Bunun altında yatan neden ise bu kavramlara yönelik olarak toplumlarda olumlu ve olumsuz yaşantıların, ilgilerin, ihtiyaçların vs. oluşması olabilir. Felsefe dersinin bu açılardan ele alınacak şekilde içeriğinin düzenlenmemesinden dolayı eleştirel düşünme gerçekleşmeyebilir.
3) 18. yüzyıl-19. yüzyıl felsefesi 18. yüzyıl-19. yüzyıl felsefesinin ortaya çıkışı 18. yüzyıl-19. yüzyıl felsefesinin ayırıcı nitelikleri 18. yüzyıl-19. yüzyıl filozoflarının felsefi görüşlerinin analizi 18. yüzyıl-19. yüzyıl felsefesinin	Uygun değil	Bu yüzyıllar aralığında sanayileşme hareketleri, modernleşme, bazı ülkelerin bağımsızlığını kazanması, bilimsel çalışmalar, savaşlar ve özgürlük mücadeleleri, insan haklarına yönelik arayışlar dünyanın birçok ülkesinde kendini farklı şekillerde göstermiştir. Tüm bu uğraşların düşünce ve felsefe dünyasına yansımalarının kaçınılmaz olduğu düşünüldüğünde, içerikteki

Bahadır, S. & Berkant, H. G. (2021). Evaluation of the 11th grade philosophy curriculum in terms of its suitability to critical thinking. *Journal of Educational Reflections*, 5(2), 58-72.

düşünce ve argümanlarını değerlendirme		eksiklik göze çarpmakta ve eleştirel düşünmeyi sağlamada yetersiz kalacağı düşünülmektedir.
4) 20. yüzyıl felsefesi 20. yüzyıl felsefesinin ortaya çıkışı 20. yüzyıl felsefesinin ayırıcı nitelikleri 20. yüzyıl filozoflarının felsefi görüşlerinin analizi 20. yüzyıl felsefesinin düşünce ve argümanlarını değerlendirme	Uygun değil	20. yüzyılda bilimsel çalışmaların artışı, eğitimin daha fazla önem kazanması, teknolojik gelişmeler öne çıkmaktadır. Bu gelişmeler sadece bu yüzyıla atfedilmeyip diğer yüzyıllarla ilişkilendirilerek ele alındığında eleştirel düşünme sağlanabilir. Bu nedenle içerik, eleştirel düşünmeyi sağlamada yetersiz kalabilir.
5) 20 ve 21. yüzyıl felsefecileri ve yaşadıkları coğrafya 20. yüzyıl felsefesinin ortaya çıkışı 20. yüzyıl felsefesinin ayırıcı nitelikleri 20. yüzyıl filozoflarının felsefi görüşlerinin analizi 20. yüzyıl felsefesinin düşünce ve argümanlarını değerlendirme	Uygun değil	20. yüzyılda bilimsel çalışmaların artışı, eğitimin daha fazla önem kazanması, teknolojik gelişmeler gibi olgular öne çıkmaktadır. Bu gelişmeler sadece bu yüzyıla atfedilmeyip diğer yüzyıllarla ilişkilendirilerek ele alındığında eleştirel düşünme sağlanabilir. Bu nedenle içerik, eleştirel düşünmeyi sağlamada yetersiz kalabilir.

Tablo 2’de görüldüğü gibi, ortaöğretim 11. sınıf felsefe dersi öğretim programında beş konu yer almaktadır. Bu konuların dördünde yüzyıllar diğer yüzyıllarla birlikte ele alınmış, ancak bu yüzyılların toplumlarının sosyal, siyasal, kültürel yapılarında, düşünme biçimlerinde meydana gelen değişimlere yer verilmeden, aralarında eleştirel düşünmeyi sağlayacak herhangi bir konu alanıyla ilişkilendirme yapılmadan olduğu gibi aktarılmıştır. Örneğin MÖ 6. yüzyıl ve MS 2. yüzyıl içeriğiyle ilgili olarak hazırlanan konuda o dönemin toplumlarına ait özellikler yalnızca varlık, bilgi, değer kapsamında ele alınmıştır: “MÖ 6.-MS 2. yüzyıl felsefesinin karakteristik özelliklerini açıklamak için ilk olarak bazı filozofların ilk neden (arkhe) hakkındaki düşünceleri” gibi. Burada eleştirel düşünmeyi sağlayacak herhangi bir sorgulamaya, değerlendirmeye yer verilmemiştir. Aynı şekilde MS 2. yüzyıl ve MS 15. yüzyıl felsefesinde yer alan konu içeriklerinde akıl, inançlar, düşünceler üzerinde durulmuş, ancak bunların oluşumundaki etkenlere yer verilmemiştir. Programda yer alan içeriklerden biri olan “20. yüzyıl felsefesi” kendi içerisinde belirli nitelikleri değerlendirecek şekilde ele alınmış, fakat diğer yüzyıllarla konu alanı kapsamında ilişkilendirilmemiştir. Örneğin; “20. yüzyıl felsefesinin temel özellikleri, problemleri ve bazı ana akımları (fenomenoloji, hermeneutik, varoluşçuluk, diyalektik materyalizm, mantıksal pozitivizm, yeni ontoloji) üzerinde durulur.” şeklinde içeriğe uygun düzenlenen konu da o yüzyılın sosyal, siyasal, kültürel yapısı ile yeterli düzeyde ilişkilendirilmemiş ve geçmiş yüzyılların penceresinden 20. yüzyıla ait bir bakış açısı geliştirilmemiştir. 20. yüzyıl felsefesinin ana akımlarını anlayabilmek için öncelikle o dönem toplumlarının felsefi yapısında meydana gelen değişimlerin altında yatan faktörlerin ele alınarak değerlendirilmesi ve önceki yüzyıllarla ilişkilendirilmesi eleştirel düşünme becerilerinin kazandırılması açısından faydalı olacaktır.

Ortaöğretim 11. sınıf felsefe dersi öğretim programı eğitim durumlarının eleştirel düşünceye uygunluğuna yönelik bulgulara Tablo 3’de yer verilmiştir.

Tablo 3: Ortaöğretim 11. sınıf felsefe dersi öğretim programı eğitim durumlarının eleştirel düşünceye uygunluğuna yönelik bulgular

Eğitim Durumları	Eleştirel Düşünmeye Uygunluk	Açıklamalar
Diyalektik akıl yürütme	Uygun	Diyalektik akıl yürütme beraberinde olay ve olgular arasında bağ kurmayı, fikirler üzerinde tartışmayı, karşıtlıkları tespit etmeyi gerektirdiğinden eleştirel düşünmeyi sağlayabilir.
Günlük hayatla ilişkilendirmeyi sağlayacak	Uygun	Günlük hayatla ilişkilendirebilecek eser metinlerinde bireyler yaşamla iç içe olmalıdır.

Bahadır, S. & Berkant, H. G. (2021). Evaluation of the 11th grade philosophy curriculum in terms of its suitability to critical thinking. *Journal of Educational Reflections*, 5(2), 58-72.

eserlerden metin çalışmaları		Ayrıca yalnızca yaşamla ilgili bir metin eleştirel düşünme becerilerinin kazandırılmasında yetersiz kalabileceğinden bu metinler bir öğretim yöntemine bağlı etkinlikle sürdürülmelidir.
Roman, hikâye, deneme, fıkra, şiir okuma ve film seyretme çalışmaları	Uygun	Felsefe dersinde etkinlikler kapsamında roman, şiir, deneme, fıkra çalışmaları, film seyretme yapılabilir. Ancak eleştirel düşünme becerilerini kazandırması için bu türlere ait içeriklerin özenle belirlenmesi ve bir öğretim yöntemiyle de etkinliğin sürdürülmesi gerekir. Örneğin; bir filmin arkası yarın tekniğiyle sunulması gibi.
Felsefi problemler üzerine araştırma	Uygun	Felsefi bir problem üzerine araştırma yapılırken problem yaşamın ve felsefenin ilgili alanlarıyla ilişkilendirilmelidir. Ayrıca araştırmanın problem çözme yöntemi içerisinde yer alan basamaklara uygun olarak çözümlenmesi durumunda eleştirel düşünme sağlanabilir.
Soru oluşturma	Uygun	Felsefi bir problem üzerine araştırma yapılırken problem yaşamın ve felsefenin ilgili alanlarıyla ilişkilendirilmelidir. Ayrıca araştırmanın problem çözme yöntemi içerisinde yer alan basamaklara uygun olarak çözümlenmesi durumunda eleştirel düşünme sağlanabilir.
Fikir üretme, çıkarım ve yorumda bulunma	Uygun	Ayrıca sorunun başka bir öğretim yöntemiyle de desteklenmesi faydalı olacaktır. Örneğin; sokratik tartışma gibi. Bir dersin giriş aşamasında öğrencilerin dikkatini çekebilmek için düzenlenecek etkinlikler arasında fikir üretme, buna bağlı çıkarımda ve yorumda bulunma yer alabilir. Ancak dersin bütünü dikkate alınarak eleştirel düşünme becerilerini kazandırmak hedeflendiğinde bu etkinlikler tek başına yetersiz kalabilir.

Tablo 3'te görüldüğü gibi, ortaöğretim 11. sınıf felsefe dersi öğretim programında eğitim durumlarına yönelik olarak diyalektik akıl yürütme, soru oluşturma, hikaye-film vb. çalışmalar, olaylar-olgular arasında ilişki kurmayı ve sorgulamayı gerektirdiğinden eleştirel düşünme becerilerini kazandırmada felsefe dersine uygun olduğu belirtilebilir. Ancak eğitim durumlarında günlük hayatla ilişkili bir metnin felsefeyle ilişkili olan yönü verilmeden, başka bir öğretim yönteminden destek alınmadan, roman, hikâye, filmin vs. felsefeyle ilgili kapsam içeriği sunulmadan, felsefi problemlerin neler olabileceğinin merak uyandıracak bir şekilde belirtilip, yaşamla ve bireyle gerçekçi bağı kurulmadan, soruların düzeyi ve içeriği belirtilmeden, hangi konular üzerinde akıl yürütülüp çıkarım ve yorumlarda bulunulacağı belirtilmeden programda yer verilmiştir. Bu yönleriyle de eleştirel düşünme becerilerini kazandırmada yetersiz kalabilir.

Ortaöğretim 11. sınıf felsefe dersi öğretim programı sınama durumlarının eleştirel düşünceye uygunluğuna yönelik bulgulara Tablo 4'de yer verilmiştir.

Tablo 4: Ortaöğretim 11. sınıf felsefe dersi öğretim programı sınama durumlarının eleştirel düşünceye uygunluğuna yönelik bulgular

Sınama Durumları	Eleştirel Düşünmeye Uygunluk	Açıklama
Çoktan seçmeli sorular	Uygun değil	Eleştirel düşünmeyi sağlayabilmesi için bu tür soruların en az çözümleme basamağında hazırlanması gerekir. Ancak programda yer alan çoktan seçmeli soruların genel olarak anlama ve uygulama düzeyinde bulunması eleştirel düşünmeyi ölçmede yetersiz olabilir.
Açık uçlu, kısa ve uzun cevaplı	Uygun	Açık uçlu sorular özellikle değerlendirme

Bahadır, S. & Berkant, H. G. (2021). Evaluation of the 11th grade philosophy curriculum in terms of its suitability to critical thinking. *Journal of Educational Reflections*, 5(2), 58-72.

sorular		basamağına uygun hazırlandığı takdirde eleştirel düşünmeyi ölçebilir.
Proje ödevleri	Uygun	Genellikle bireysel araştırma odaklı olması ve problem çözme basamaklarına uygun hazırlanması gerektiğinden eleştirel düşünmeyi ölçebilir.
Performans ödevleri	Uygun	Bireysel çalışmayı ve konunun farklı alanlarla olan ilişkisini de ele almayı gerektirdiğinden eleştirel düşünmeyi ölçebilir.

Tablo 4'te görüldüğü gibi ortaöğretim 11. sınıf felsefe dersi öğretim programında sınav durumlarına yönelik açık uçlu, kısa ve uzun cevaplı maddeler, proje ödevleri ve performans ödevleri önerilmektedir. Felsefe dersinde kullanılacak bu ölçme-değerlendirme araçlarının, eleştirel düşünme becerilerini ölçme ölçütlerine uygun olarak hazırlanması gerekir. Örneğin; her proje konusuna uygun biçimde ve eleştirel düşünme göstergelerine (ölçüt kullanma, argümanlar kullanma, objektif değerlendirme gibi) göre düzenlenmiş bir değerlendirme formunun (rubrik gibi) hazırlanması ve buna göre projelerin değerlendirilmesi gerekir.

Ortaöğretim 11. sınıf felsefe dersi öğretim programının eleştirel düşünmeye uygunluğu için önerilebilecek kazanımlara Tablo 5'te yer verilmiştir.

Tablo 5: Öğretim programının eleştirel düşünmeye uygunluğu için önerilebilecek kazanımlar

Kazanım Önerileri	Bilişsel Alan Düzeyi	Açıklamalar
Felsefenin ortaya çıkmasında medeniyetlerin rolünü sorgular.	Değerlendirme	Bir konuyu sorgulama eleştirel düşünmeyi sağlayabilir.
MÖ 6. yüzyıl ve MS 2. yüzyıl filozoflarının bakış açılarını değerlendirir.	Değerlendirme	Bakış açılarını değerlendirme eleştirel düşünmeyi sağlayabilir.
MS 2. yüzyıl ve MS 15. yüzyıl düşünce ortamının oluşumunda felsefenin rolünü irdeler.	Değerlendirme	Bir konuyu irdeleme eleştirel düşünme becerisini kazandırabilir.
MS 2. yüzyıl ve MS 15. yüzyıl felsefesinin karakteristik özelliklerine yönelik çıkarımlarda bulunur.	Değerlendirme	Bir konu hakkında çıkarımda bulunma eleştirel düşünme becerisini kazandırabilir.
15. yüzyıl ve 17. yüzyıl düşünce ortamını felsefi açıdan değerlendirir.	Değerlendirme	Bir konuyu değerlendirme eleştirel düşünme becerilerini kazandırabilir.
15. yüzyıl ve 17. yüzyıl felsefesinin karakteristik özelliklerine yönelik çıkarımda bulunur.	Değerlendirme	Bir konu hakkında çıkarımda bulunma eleştirel düşünme becerisini kazandırabilir.
Toplumsal etkenler ışığında 18. ve 19. yüzyıl felsefesini hazırlayan düşünce ortamını değerlendirir.	Değerlendirme	Bir düşünce ortamını değerlendirebilme eleştirel düşünme becerisini kazandırabilir.
18. ve 19. yüzyıl felsefelerinin farklılıklarını karakteristik özellikleri açısından değerlendirir.	Değerlendirme	Farklılıkları değerlendirme eleştirel düşünme becerisini kazandırabilir.
20. yüzyıl felsefesini düşünce ortamları açısından değerlendirir.	Değerlendirme	Değerlendirme yapmak eleştirel düşünmeyi sağlayabilir.
Felsefenin değişimini 20. yüzyıl filozoflarının görüşlerine göre değerlendirir.	Değerlendirme	Değerlendirme yapmak eleştirel düşünmeyi sağlayabilir.
Felsefi açıdan 20. ve 21. yüzyılda iz bırakan ülkeler ve kişileri değerlendirir.	Değerlendirme	Değerlendirme yapmak eleştirel düşünmeyi sağlayabilir.

Tablo 5'te görüldüğü gibi, ortaöğretim 11. sınıf felsefe dersi öğretim programına yönelik olarak, eleştirel düşünme becerilerini kazandırabilecek biçimde değerlendirme basamağında olan 11 kazanım önerisinde bulunulmuştur. Önerilen kazanımlarda sorgulama, değerlendirme, çıkarımda bulunma gibi eleştirel düşünmeyle ilişkili üst düzey becerilere yer verilmiştir.

Ortaöğretim 11. sınıf felsefe dersi öğretim programının eleştirel düşünmeye uygunluğu için önerilebilecek içeriğe Tablo 6'da yer verilmiştir.

Tablo 6: Öğretim programının eleştirel düşünmeye uygunluğu için önerilebilecek içerik

İçerik Önerileri	Açıklamalar
------------------	-------------

Bahadır, S. & Berkant, H. G. (2021). Evaluation of the 11th grade philosophy curriculum in terms of its suitability to critical thinking. *Journal of Educational Reflections*, 5(2), 58-72.

Medeniyetlerin felsefenin doğuşundaki rolü	Felsefenin ortaya çıkmasında medeniyetlerin rolüne yönelik çıkarımlarda bulunmak eleştirel düşünmeyi sağlayabilir.
MÖ 6. yüzyıl ve MS 2. yüzyıl filozoflarının görüşleriyle felsefe ve toplum	Farklı yüzyıl aralıklarını filozofların görüşleriyle değerlendirmek eleştirel düşünmeyi sağlayabilir.
MS 2. yüzyıldan başlayarak MS 15. yüzyıla kadar toplumlarda değişen düşünceler, inançlar ve eserler	Farklı yüzyıl aralıklarını toplumsal etkenleriyle ele alarak düşünce, inanç ve eserler dünyasındaki yerini sorgulamak eleştirel düşünmeyi sağlayabilir.
15. yüzyıl ve 17. yüzyıl felsefesinin düşünce ve argümanlarla yorumlanması	Düşünce ve argümanlarla farklı yüzyılları değerlendirmek eleştirel düşünmeyi sağlayabilir.
18. ve 19. yüzyıl felsefesinde toplumsal değişimlerin rolü ve bu değişimlerin düşünce dünyasına yansımaları	Toplumsal değişimlerin farklı yüzyılların düşünce dünyasına etkileriyle ilgili çıkarımda bulunmak eleştirel düşünmeyi sağlayabilir.
MÖ 6. yüzyıl ve MS 20. yüzyıl felsefesinde etkili olan düşünce ve argümanlarda toplumsal faktörlerin rolü	Düşünce ve argümanların oluşumunda toplumsal faktörleri değerlendirmek eleştirel düşünmeyi sağlayabilir.
20. yüzyıl ve 21. yüzyıl filozoflarının bakış açısıyla felsefenin değerlendirilmesi	Filozofların bakış açısından felsefeyi değerlendirmek eleştirel düşünmeyi sağlayabilir.

Tablo 6'da görüldüğü gibi, ortaöğretim 11. sınıf felsefe dersi öğretim programına yönelik kazanımlara uygun yedi konu önerisinde bulunulmuştur. İçeriklerin eleştirel düşünme becerilerini sağlayabilmesi için öncelikle açık bir şekilde ifade edilmesine dikkat edilmiştir. Eleştirel düşünme becerilerinin kazanımına yönelik olarak, yüzyıllar arasında meydana gelen değişim ve gelişimlerin felsefeye yansımalarının daha iyi anlaşılması için aralarında farklı açılardan ilişki kuracak şekilde ifade edilmesine özen gösterilmiştir.

Ortaöğretim 11. sınıf felsefe dersi öğretim programının eleştirel düşünmeye uygunluğu için önerilebilecek eğitim durumlarına Tablo 7'de yer verilmiştir.

Tablo 7: Öğretim programının eleştirel düşünmeye uygunluğu için önerilebilecek eğitim durumları

Eğitim Durumları Önerileri	Açıklamalar
<i>Eğitim durumları-1:</i> Beyin fırtınası Sokrat semineri Kavram kargaşası yaratma	Konuya giriş aşamasında "Felsefe nedir?" sorusuyla beyin fırtınası yapıp, devamında ise Sokrat semineriyle çalışma yürütülerek, filozofların görüşlerindeki farklılıkların ortaya çıkarılmasında kavram kargaşası yaratma tekniği kullanılarak eleştirel düşünme sağlanabilir.
<i>Eğitim durumları-2:</i> İstasyon tekniği Zihin haritaları Altı şapkalı düşünme tekniği Görüş geliştirme tekniği	MS 2. yüzyıl ve MS 15. yüzyıl arası için dört istasyon grubu oluşturularak; <i>Birinci istasyonda "felsefenin ortaya çıkışı"</i> hakkında slogan yazma; <i>ikinci istasyonda "felsefenin ayırt edici nitelikleri"</i> üzerine özgün metin yazma; <i>üçüncü istasyonda "filozofların görüşleri"</i> hakkında öykü tamamlama; <i>dördüncü istasyonda "düşünce ve argümanları"</i> özelliklerine göre karşılaştırarak eleştirel düşünme sağlanabilir. MS 2. yüzyıl ve MS 15. yüzyıllar arası felsefi akımlar ve o dönemlerin filozoflarına yönelik zihin haritası hazırlanması, MS 2. yüzyıl ve MS 15. yüzyıl arası felsefesinin temel problemleriyle ilgili "Yüzyıl filozoflarının eserlerindeki ahlak ve siyasete dair düşüncelerinde sosyal ve siyasal etkiler" hakkında altı şapkalı düşünme tekniğiyle eleştirel düşünme sağlanabilir. MS 2. yüzyıl ve MS 15. yüzyıl arasındaki felsefi görüş ve argümanlar için görüş geliştirme tekniği kullanılarak eleştirel düşünme sağlanabilir.
<i>Eğitim durumları-3:</i> İşbirliğine dayalı öğrenme Altı ayaklı uygulama tekniği Münazara Sokratik tartışma tekniği	MS 15.-17. yüzyıl felsefesi düşünce ortamına yönelik başarı grupları kurularak, hümanizmle ilgili "Toplumsal yaşamda hümanizm kavramının gerçek yerini bulamama nedenleri" üzerine altı ayaklı uygulama tekniğiyle, bu yüzyıllardaki filozofların akıl, bilgelik, sanat, düşünce özgürlüğü gibi kavramlarla ilgili farklı görüşlerine yönelik münazarayla, MS 15.-17. yüzyıl felsefesi görüşleri ve argümanları için sokratik tartışma tekniğiyle eleştirel düşünme sağlanabilir.
<i>Eğitim durumları-4:</i>	MS 15.-17. yüzyıl felsefesinin MS 18.-19. yüzyıl felsefesi üzerindeki etkilerine

Bahadır, S. & Berkant, H. G. (2021). Evaluation of the 11th grade philosophy curriculum in terms of its suitability to critical thinking. *Journal of Educational Reflections*, 5(2), 58-72.

Rol oynama	yönelik "birey ve devlet" temalı rol oynama, bu yüzyıllar aralığındaki felsefenin karakteristik özellikleriyle ilgili
Philips 66	Philips 66, MS 18. ve 19. yüzyıl filozoflarının görüşlerinin analiz edilmesi için panel ve yine bu yüzyıl aralıklarının örnek
Panel	düşünce ve argümanları için konuşma halkası tekniği ile eleştirel düşünme
Konuşma halkası tekniği	sağlanabilir.

Tablo 7'de görüldüğü gibi, ortaöğretim 11. sınıf felsefe dersi öğretim programına yönelik eleştirel düşünme becerilerini kazandırabileceği düşünülen kazanım ve içeriklere uygun eğitim durumları önerilerinde bulunulmuştur. Eğitim durumu önerileri eleştirel düşünme becerilerini kazandırmaya uygun olacak şekilde belirlenmiştir. Bu öneriler dört eğitim durumu başlığı altında düzenlenmiştir. Bunlardan birincisinde üç eğitim durumuna; ikinci, üçüncü ve dördüncüsünde ise dört eğitim durumuna yer verilmiştir.

Ortaöğretim 11. sınıf felsefe dersi öğretim programının eleştirel düşünmeye uygunluğu için önerilebilecek sınav durumlarına Tablo 8'de yer verilmiştir.

Tablo 8: Öğretim programının eleştirel düşünmeye uygunluğu için önerilebilecek sınav durumları

Sınav Durumları Önerileri	Bilişsel Alan Düzeyi	Açıklamalar
Yarı dolu-yarı boş kavram haritaları	Çözümleme	Kavramları ilişkili olarak değerlendirmeyi gerektirdiğinden eleştirel düşünmeyi ölçebilir.
Tanılayıcı dallanmış ağaç	Değerlendirme	Temel düşüncelerden ayrıntılara ulaşma, doğru ve yanlış ayırt edebilme becerileri gerektirdiğinden eleştirel düşünmeyi ölçebilir.
Balık kılıçığı tekniği	Değerlendirme	Nedenler ve sonuçlar üzerine bir sorgulama yapmayı gerektirdiğinden eleştirel düşünmeyi ölçebilir.
Rubrik	Değerlendirme	Öğrencilerin belirli ölçütlere göre objektif değerlendirme yapma becerilerini ölçecek biçimde kullanıldığında eleştirel düşünmeyi ölçebilir.
Yapılandırılmış grid	Çözümleme	Seçenekler arasından belirli ölçütlere göre karar vermeyi ortaya koyabilecek biçimde kullanıldığında eleştirel düşünmeyi ölçebilir.
Anlam çözümleme tablosu	Çözümleme	Kavramlar arasındaki ilişkileri belirli ölçütlere göre çözümlemeyi sağladığından eleştirel düşünme becerisini ölçebilir.

Tablo 8'de görüldüğü gibi, ortaöğretim 11. sınıf felsefe dersi öğretim programı için içeriklere uygun olarak altı ölçme aracı önerisinde bulunulmuştur. Önerilen ölçme araçlarının çözümleme ve değerlendirme basamaklarında olduğu, böylece eleştirel düşünme becerilerini ölçmeye yönelik olduğu görülmektedir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Ortaöğretim 11. sınıf felsefe dersi öğretim programının eleştirel düşünmeye uygunluğunu incelemeye yönelik yürütülen bu çalışmada;

- Ortaöğretim 11. sınıf felsefe dersi kazanımlarının yaklaşık yarısının eleştirel düşünme becerilerini kazandırmaya uygun olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
- Ortaöğretim 11. sınıf felsefe dersinde yer alan tüm içeriklerin eleştirel düşünme becerilerini kazandırmaya uygun olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
- Ortaöğretim 11. sınıf felsefe dersi öğretim programında sınırlı sayıda verilen eğitim durumlarının eleştirel düşünmeye uygun olduğu ancak eleştirel düşünme becerilerini kazandırmak için daha fazla öğretim yöntem ve teknikleri önerisine ihtiyaç bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Ortaöğretim 11. sınıf felsefe dersi öğretim programındaki sınav durumlarından yalnızca birinin eleştirel düşünme becerilerini ölçme ve değerlendirmeye uygun olmayıp diğerlerinin uygun olduğu, ancak programda yeterli sayıda sınav durumları önerisine yer verilmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Ortaöğretim 11. sınıf felsefe dersi öğretim programı kazanımlarının eleştirel düşünme becerisine uygunluğu incelendiğinde bunlardan 11 kazanım yenilenmiş Bloom taksonomisine (Anderson ve Krathwohl, 2001) göre hatırlama, anlama ve uygulama basamağında, 10 kazanım ise çözümleme ve değerlendirme basamağında bulunmaktadır. Bilişsel alan taksonomisine göre hatırlama, anlama ve uygulama seviyelerinin alt düzey davranışlar (Farr, 2010) olarak görülmesi nedeniyle eleştirel düşünme becerilerini kazandırmaya uygun olarak görülmemektedir. Bu açıklama, felsefe dersi öğretim programının öğrencilere eleştirel

Bahadır, S. & Berkant, H. G. (2021). Evaluation of the 11th grade philosophy curriculum in terms of its suitability to critical thinking. *Journal of Educational Reflections*, 5(2), 58-72.

düşünme becerilerini kazandırmada yetersiz kalabileceği düşüncesini akıllara getirebilir. Felsefe özünde bilgiyi, özgürlüğü, sınırsız düşünceleri barındıran, insanı ve onun yaşamını kapsayan bir derstir. İnsan, doğasının gereği olan merak, sorgulama ve eleştirme gibi düşünsel ihtiyaçlarını en fazla bu derste giderebilir. Bu nedenle ders kazanımlarının çeşitli konularda merak oluşturu hem de irdeletici nitelikte hazırlanması öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini kazanmasına da yardımcı olacaktır. Eleştirel düşünme, araştırma yaparak bilginin kaynağını neden, amaç ve tutarlılık gibi ölçütlerle değerlendirmeyi gerektiren ve süreç üstünde düşünmeye önem veren esnek bir düşünme biçimidir (Söylemez, 2018). Kapanzade (2018) tarafından yapılan 2018 Türkçe öğretim programının üst düzey düşünme becerilerine uygunluğuyla ilgili araştırmada üst düzey düşünme becerilerine yönelik kazanımların programda belli oranda yer bulduğu belirtilmiştir. Çarkıt (2019) tarafından 2016 düşünme eğitimi dersi öğretim programında eleştirel düşünmenin yeri adlı çalışmada yedinci sınıf düzeyinde 39 kazanımın yalnızca 11'inin eleştirel düşünmeyle ilişkilendirildiği, sekizinci sınıf düzeyinde ise 40 kazanımdan 16'sının eleştirel düşünmeyle ilişkilendirildiği sonucuna ulaşılmıştır.

"Filozof kimdir?" sorusuna; "varlık, insan, evren, yaşam gibi birçok kavramı anlamaya ve anlamlandırmaya çalışan, sürekli bir arayış içerisinde olan kişidir" şeklinde bir yanıt verilebilir. Bu arayış zamanla felsefeyi ve insanoğlu için hala devam eden düşünsel bir yolculuğu meydana getirmiştir. Araştırmada, bu durumun aksine, ortaöğretim 11. sınıf felsefe dersi öğretim programının içeriğine ait beş konunun eleştirel düşünme becerisini kazandırmada yeterli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Felsefe dersi öğretim programında yer alan konularda bu düşünsel yolculukların yalnızca filozofların penceresinden sunulması öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini kazanmaları için yeterli olmayabilir. Çünkü bir konu yalnızca var olanı betimleyip, yeni düşüncelere kapı aralamadığında öğrenen açısından pasif bir öğrenme ile sonuçlanabilir. Bu nedenle felsefe programında yer alan konuların öğrenciler için öğrenmenin en aktif gerçekleşeceği şekilde düzenlenmesi oldukça önemlidir. Gürkaynak, Üstel ve Gülgöz'ün (2008) çalışmasında, 1997 tarihli sosyal bilgiler ders kitaplarının tamamında eleştirel düşünme kapasitesini engelleyen unsurların yer aldığı belirlenmiştir. Çarkıt (2019) tarafından 2016 düşünme eğitimi dersi öğretim programına ilişkin yapılan çalışmada programdaki temalarda eleştirel düşünmeyle ilgili kazanımlara yer verilmediği sonucuna ulaşılmıştır. Hayırsever ve Kısakürek (2019) tarafından sosyal bilgiler beşinci sınıf ders kitabının eleştirel düşünme becerisini kazandırması açısından değerlendirilmesiyle ilgili yapılan çalışmada ise, öğretmenlerin programın kazanım ve içerikleri arasında bağ kurmadığı, içerikte bulunan çeşitli etkinliklerin ve uygulamaların eleştirel düşünme becerisinin kazandırılması amacına hizmet etmediği sonucuna ulaşılmıştır. Mentiş Taş (2007) ise sosyal bilgiler ders kitabı içeriğinin kısmen eleştirel düşünme becerilerine uygun olduğunu belirtmiştir.

Araştırmadan elde edilen diğer bir sonuca göre, ortaöğretim 11. sınıf felsefe dersi öğretim programında yer verilen eğitim durumlarının eleştirel düşünmeye uygun olduğu, ancak sunulan öğretim yöntem ve tekniklerinin sınırlı sayıda olması nedeniyle eleştirel düşünme becerilerini destekleme açısından yeterli olmadığı belirlenmiştir. Felsefe diğer derslerle karşılaştırıldığında soyut bilgilerin, anlaşılması biraz daha güç olan metinlerin yoğun olduğu bir derstir. Dersin yapısından kaynaklanan bu özellikler öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeyi, ilgi ve yetenek alanlarıyla birleştiğinde derse yönelik olumsuz tutumların gelişmesine yol açabilir. Bu durumda bu ders için kullanılacak öğretim yöntem ve tekniklerinin özenle her kazanıma uygun olarak seçilmesi ve dikkatle uygulanması oldukça önemlidir. Ünsal (2017) tarafından yapılan çalışmada, felsefe dersi öğretmenlerinin derslerde kullandıkları beyin fırtınası, soru-cevap, örnek olay, kavram haritası, tartışma, altı şapkalı düşünme gibi aktif öğrenme tekniklerinin dersle ilgili önyargıyı kırma, dersin verimini artırma, dikkat çekme, kalıcı öğrenmeyi sağlama gibi avantajları olduğunu belirtmişlerdir. Gültekin ve Saylan (2017) tarafından yapılan çalışmada, eleştirel düşünme becerisine göre tasarılan öğretim ilke ve yöntemleri dersinin akademik başarı üzerinde geleneksel eğitim durumlarından daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eleştirel düşünmeyi sağlamak için iş birliği içinde çalışma, örnek olay tartışması, konuşma halkası, istasyon, rol oynama ve yaratıcı drama gibi stratejiler kullanılabilir (Gürkaynak, Üstel ve Gülgöz, 2003). Eleştirel düşünmeyi sağlamada soru sorma ve sorgulama önemsenmeli, öğrencilere açık uçlu sorular sorulmalı, öğrencilerin kendi düşünme süreçlerini değerlendirmelerine yönelik fikir tartışmaları düzenlenmelidir (Seferoğlu ve Akbıyık, 2006). Çelenk ve Özcan (2007) tarafından yapılan problem çözme yönteminin eleştirel düşünmeye etkisiyle ilgili araştırmada problem çözme yönteminin kullanıldığı deney grubu lehine anlamlı bir fark olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yukarıda değinilen çalışmalarda önerilen öğretim yöntem ve teknikleri de dikkate alındığında, bu çalışmaya konu olan felsefe dersi öğretim programında yer verilen eğitim durumlarının eleştirel düşünmeyi desteklemede genel olarak yetersiz kaldığı ortaya çıkmaktadır.

Araştırmada 11. sınıf felsefe dersi öğretim programının sınav durumlarının eleştirel düşünme becerilerine uygunluğuyla ilgili yapılan incelemede, bu düşünme becerisine uygun olanların açık uçlu sorular, proje ve performans ödevleri olduğu görülmüştür. Programda önerilen çoktan seçmeli sorular ise

Bahadır, S. & Berkant, H. G. (2021). Evaluation of the 11th grade philosophy curriculum in terms of its suitability to critical thinking. *Journal of Educational Reflections*, 5(2), 58-72.

eleştirel düşünme becerilerini ölçmek için yeterli olmayabilir. Çünkü çoktan seçmeli soruların hem değerlendirme düzeyinde hazırlanması hem de farklı bir ölçme aracıyla daha desteklenmesi gerekir. Felsefe dersi aynı anda birçok konuyu yoğun bir şekilde ele aldığından tek bir ölçme-değerlendirme aracı eleştirel düşünme becerilerinin kazanımına yönelik yeterli veri oluşturmayabilir. NPEC (2000) uzmanları araştırmalarında eleştirel düşünmeyi ölçmek için yaygın olarak kullanılan 12 ölçeğe ulaşmışlardır. Bunlardan bazıları; California eleştirel düşünme eğilimi envanteri, Cornell eleştirel düşünme testi, Watson-Glasser eleştirel düşünme ölçeği ve California eleştirel düşünme becerileri testidir. Amanvermez İncirkuş ve Beyreli (2019) tarafından öyküleyici metinler aracılığıyla eleştirel düşünme becerilerini değerlendirmeye yönelik rubrik çalışmasında ise ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerini değerlendirmek için geçerli, güvenilir ve kullanılabilir bir ölçme aracı geliştirilmiştir. Öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerinin bir ders kapsamında ölçülmesinde yukarıda değinilen psikometrik ölçme araçlarının yanı sıra nitel nazı yöntemler de (gözlem ve görüşme formu gibi) kullanılabilir.

Araştırma sonuçlarına göre araştırmacılara ve uygulayıcılara yönelik önerilere aşağıda yer verilmiştir:

- Çalışmada 11. sınıf felsefe öğretim programı kazanımlarının ve içeriğinin genel anlamda eleştirel düşünme becerilerini kazandırmaya uygun olmadığı belirlendiğinden, programın güncellenmesi çalışmalarında kazanımların ve içeriğin üst düzey düşünme becerilerine uygun olarak düzenlenmesi sağlanabilir.
- Çalışmada 11. sınıf felsefe öğretim programında eleştirel düşünme becerilerini kazandırmaya yönelik yeterli sayıda eğitim durumuna yer verilmediği belirlendiğinden, öğretim yöntem ve tekniklerinin dersin kazanımlarına ulaştırma ve eleştirel düşünme becerisini kazandırmadaki önemi dikkate alınarak programın buna göre düzenlenmesi sağlanabilir.
- Çalışmada 11. sınıf felsefe öğretim programı sınav durumlarının genel olarak eleştirel düşünme becerilerini ölçme ve değerlendirmeye uygun olmasına karşın, dersin yapısına ve öğrenci düzeyine uygun eleştirel düşünme ölçeklerinin de programa dahil edilmesi için çalışmalar yürütülebilir.
- Bu çalışmada, ortaöğretim 11. sınıf felsefe dersi öğretim programının eleştirel düşünme becerisini kazandırmaya uygunluğu incelendiğinden, ilerideki çalışmalarda farklı kademe ve sınıflardaki derslerin öğretim programları da eleştirel düşünme bağlamında incelenebilir. Ayrıca, felsefe derslerinin analitik, mantıksal, yaratıcı, sezgisel gibi diğer düşünme becerileri ile uyumuna yönelik araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKLAR

- Akarsu, B. (1988). *Felsefi terimler sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Akılıç, G., & Koçyiğit, S. (2019). Felsefe dersinde altı şapkalı düşünme tekniğine dayalı etkinliklerin yaratıcılık, eleştirel düşünme ve akademik öz yeterliğe etkisi. *Millî Eğitim*, 48(222), 233-253.
- Alkan Şahin, S., & Tunca, N. (2015). Felsefe ve eleştirel düşünme. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 192-206.
- Amanvermez İncirkuş, F., & Beyreli, L. (2019). Öyküleyici metinler aracılığıyla eleştirel düşünme becerilerini değerlendirmeye yönelik bir rubrik. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(3), 597-629.
- Anderson, L., & Krathwohl, D. E. (2001). A taxonomy for learning, teaching and assessing: A revision of Bloom's taxonomy of educational objectives [Abridge Edition]. New York: Addison Wesley Longman, Inc.
- Arslan, A. (2008). *İlkçağ felsefe tarihi, Helenistik dönem felsefesi: Epikuroşçular, stoacılar, septikler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bilgin, A. (2008). Eleştirel düşünme ve öğretimi. *U. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(14), 15-43.
- Bloom, B. S. (1956). *Taxonomy of educational objectives, the classification of educational goals, handbook 1: Cognitive domain*. New York: David McKay Company.
- Çalışkan, M. (2019). Eleştirel düşünmenin öğretimi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 9(1), 114-134.
- Çarkıt, Ç. (2019). Düşünme eğitimi dersi öğretim programında eleştirel düşünmenin yeri. *6. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi*, 1-3 Kasım 2019, Şanlıurfa.
- Çiftçi, O. Z., & Ovacı, Z. (2015). Cumhuriyet dönemi lise felsefe müfredatlarında din algısı ve ideolojik arka plan. *Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2(4), 329-341.
- Daniel, M. F., & Auriac, E. (2011). Philosophy, critical thinking and philosophy for children. *Educational Philosophy and Theory*, 43(5), 416-435.
- Durukan, E., & Demir, E. (2017). 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe dersi öğrenci çalışma kitaplarındaki etkinliklerin Bloom'un yenilenmiş taksonomisine göre sınıflandırılması. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6(3), 1619-1629.
- Epstein, R. L. (1999). *Critical thinking*. Belmont: Wadsworth Publishing Company.
- Eyüp, B. (2011). Türkçe öğretmeni adaylarının hazırladığı soruların yeniden yapılandırılan Bloom taksonomisine göre değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 2(3), 966-982.

- Bahadır, S. & Berkant, H. G. (2021). Evaluation of the 11th grade philosophy curriculum in terms of its suitability to critical thinking. *Journal of Educational Reflections*, 5(2), 58-72.
- Farr, S. (2010). *Teaching as leadership: The highly effective teacher's guide to closing the achievement gap*. San Francisco: John Wiley & Sons.
- Fard, F. A. M., Nasrabadi, H. A. B., & Heida, M. H. (2016). Philosophy for children: Capacity evaluation of humorous stories in Masnavi based on "Lipman's views on philosophical thinking components". *Educational Research and Reviews*, 11(12), 1154-1160.
- Gökberk, M. (1990). *Felsefe tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gültekin, S., & Saylan, N. (2018). Eleştirel düşünmeye dayalı öğretim ilke ve yöntemleri dersi program tasarımının öğrenme ürünlerine etkisi. *Balıkesir University The Journal of Social Sciences Institute*, 21(39), 131-157.
- Gürkaynak, İ., Üstel, F., & Gülgöz, S. (2008). *Eleştirel düşünme, eğitim reformu girişimi*. www.egitimreformugirisimi.org adresinden 12.01.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Güven, M., & Kürüm, D. (2004). Öğrenme stilleri ve eleştirel düşünme arasındaki ilişkiye genel bir bakış. *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*, 6-9 Temmuz 2004, Malatya.
- Hayırsever, F., & Kısakürek, M. A. (2019). Sosyal bilgiler ders kitabının öğrencilere eleştirel düşünme becerisini kazandırması açısından değerlendirilmesi. *Turkish Studies Educational Sciences*, 14(3), 627-646.
- Ibanez, F. M. (1996). *Felsefe öyküleri* (çev. H. Koyukan). Ankara: İmge Kitabevi.
- Kapanzade, Ü. (2018). 2018 Türkçe öğretim programındaki kazanımların üst düzey düşünme becerileri bağlamında incelenmesi. *Milli Eğitim*, 48(223), 83-111.
- Karadağ, F., & Demirtaş, V. Y. (2018). Çocuklarla felsefe öğretim programının okul öncesi dönemdeki çocukların eleştirel düşünme becerileri üzerindeki etkililiği. *Education and Science*, 43(1951), 19-40.
- Karadüz, A. (2010). Dil becerileri ve eleştirel düşünme. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(3), 1567-1593.
- Kaya, H. (1997). *Üniversite öğrencilerinde eleştirel akıl yürütme gücü*. Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Krathwohl, D. R. (2002). A revision of Bloom's taxonomy: An overview. *Theory into Practice*, 41(4), 212-218.
- Küçük, E. E. (2008). İlköğretim 6. sınıf Türkçe çalışma kitabındaki soruların eleştirel düşünme açısından incelenmesi. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 3(3), 493-504.
- Kürüm, D. (2002). *Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme gücü*. Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- MEB (2018). *Ortaöğretim felsefe dersi öğretim programı (10 ve 11. sınıflar)*. mufredat.meb.gov.tr adresinden 11.01.2021 tarihinde erişilmiştir.
- NPEC (2000). *National postsecondary education cooperative student outcomes pilot working group: cognitive and intellectual development*. nces.ed.gov adresinden 22.02.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Özcan, G., & Çelenk, S. (2007). Problem çözme yönteminin eleştirel düşünmeye etkisi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(14), 174-190.
- Özdemir, S. M. (2005). Üniversite öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(3), 297-316.
- Rahdar, A., Pourghaz, A., & Marziyeh, A. (2018). The impact of teaching philosophy for children on critical openness and reflective skepticism in developing critical thinking and self efficacy. *International Journal of Instruction*, 11(3), 539-556.
- Seferoğlu, S. S., & Akbıyık, C. (2006). Eleştirel düşünme ve öğretimi. *H.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 193-200.
- Semerci, Ç. (2003). Eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 28(127), 64-70.
- Söylemez, Y. (2018). 2018 Türkçe dersi öğretim programındaki kazanımların üst düzey düşünme biçimleri açısından değerlendirilmesi. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 63, 345-384.
- Şahinel, S. (2002). *Eleştirel düşünme*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Mentiş Taş, A. (2007). Yeni sosyal bilgiler ders kitaplarına ilişkin öğretmen görüşleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 519-532.
- Talavera, I. (2016). The acquisition of scientific knowledge via critical thinking: A philosophical approach to science education. *Forum on Public Policy Online*, 2016(2), 1-66.
- Tutkun, F. Ö., Demirtaş, Z., Arslan, S., & Erdoğan, D. G. (2015). Revize Bloom taksonomisinin genel yapısı: Gerekliler ve değişiklikler. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 32(3), 57-62.
- Ülger, G. (2020). Bloom taksonomisi perspektifinden öğrencilerin eleştirel düşünme ve yaratıcı düşünme becerileri arasındaki ilişki. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education*, 9(2), 63-70.
- Ünsal, S. (2017). Felsefe dersinde aktif öğrenme tekniklerinin kullanımı. *GEFAD/GUJGEF*, 37(3), 1013-1040.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, E., & Keray, B. (2013). Söyleşi metinleri yoluyla sekizinci sınıf öğrencilerinin soru sorma becerilerinin yenilenmiş Bloom taksonomisine göre incelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*, 2(2), 20-31.